

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

Gynaiques, Mulieres: Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma (FCT-21-16887)	
Grècia	Autoria: Manel García Sánchez
Grècia clàssica	
Àmbit: filosofia, política	
Font:	Traducció:
<p>τό τε γάρ ἄρρεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον, εἰ μή που συνέστηκε παρὰ φύσιν, καὶ τὸ πρεσβύτερον καὶ τέλειον τοῦ νεωτέρου καὶ ἀτελοῦς) (...)</p> <p>τὸ δ' ἄρρεν αἰεὶ πρὸς τὸ θῆλυ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον (...)</p> <p>ὥστε φύσει πλείω τὰ ἄρχοντα καὶ ἀρχόμενα. ἄλλον γὰρ τρόπον τὸ ἐλεύθερον τοῦ δούλου ἄρχει καὶ τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος καὶ ἀνὴρ παιδός, καὶ πᾶσιν ἐνυπάρχει μὲν τὰ μόρια τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐνυπάρχει διαφερόντως. ὁ μὲν γὰρ δοῦλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μὲν, ἀλλ' ἄκυρον, ὁ δὲ παῖς ἔχει μὲν, ἀλλ' ἀτελές. (...)</p> <p>διὸ δεῖ, ὥσπερ ὁ ποιητὴς εἴρηκε περὶ γυναικός, οὕτω νομίζειν ἔχειν [30] περὶ πάντων: “γυναικὶ κόσμον ἢ σιγὴ φέρει,” (Soph. Aj. 293) ἀλλ' ἀνδρὶ οὐκέτι τοῦτο.</p> <p>(Aristotle. ed. W. D. Ross, Aristotle's Política. Oxford, Clarendon Press. 1957.)</p>	<p><i>En efecte, l'home és per naturalesa més apte per manar que la dona -tret que es produeixi una situació antinatural- (...)</i></p> <p><i>La relació de l'home amb la dona és sempre d'aquesta manera. (...)</i></p> <p><i>De tal manera que per naturalesa la majoria de les coses tenen elements regents i elements regits. De diferent manera mana el lliure a l'esclau, i l'home a la dona, i l'home al nen. Y en tots ells existeixen les parts de l'ànima, però existeixen de manera diferent: l'esclau no té en absolut la facultat deliberativa; la dona la té, però sense autoritat; i el nen la té, però imperfecta. (...)</i></p> <p><i>Per això s'ha de creure que allò que el poeta ha dit sobre la dona es pot aplicar a tots: "El silenci és un guariment per a la dona" (Sòfocles, Aiant 293), però això no va a l'home</i></p> <p>(Aristòtil, Política 1259b-1260^a. Traducció de M. García Sánchez).</p>
<p>ἔτι δ' ἢ περὶ τὰς γυναῖκας ἀνεσις καὶ πρὸς τὴν προαίρεσιν τῆς πολιτείας βλαβερά καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως. ὥσπερ γὰρ οἰκίας μέρος ἀνὴρ καὶ γυνή, δῆλον ὅτι καὶ πόλιν ἐγγὺς τοῦ δίχα διηρησθαι δεῖ νομίζειν εἰς τε τὸ τῶν ἀνδρῶν πλῆθος καὶ τὸ τῶν γυναικῶν, ὥστ' ἐν ὅσαις πολιτείαις φαύλως ἔχει τὸ περὶ τὰς γυναῖκας, τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως εἶναι δεῖ νομίζειν ἀνομοθέτητον. ὅπερ ἐκεῖ συμβέβηκεν: ὄλην γὰρ τὴν πόλιν ὁ νομοθέτης εἶναι βουλόμενος καρτερικὴν, κατὰ μὲν τοῦς</p>	<p><i>La llicència de les dones va també contra el propòsit del règim i la felicitat de la ciutat, ja que de la mateixa manera que la casa es compon d'home i de dona, és evident que la ciutat s'ha de considerar dividida en dues parts aproximadament iguals: els homes i les dones; de manera que en tots aquells règims en els quals la condició de les dones és dolenta, s'haurà de considerar que la meitat de la ciutat viu sense llei. Això és precisament el que a succeït a Lacedemònia: el legislador, que va</i></p>

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

ἄνδρας φανερός ἐστι τοιοῦτος ὢν, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν ἐξημέληκεν: ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς ἅπασαν ἀκολασίαν καὶ τρυφερῶς. ὥστ' ἀναγκαῖον ἐν τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ τιμᾶσθαι τὸν πλοῦτον, ἄλλως τε κἂν τύχῃσι γυναικοκρατούμενοι, καθάπερ τὰ πολλὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν, ἔξω Κελτῶν ἢ κἂν εἴ τινες ἕτεροι φανερῶς τετιμήκασιν τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας συνουσίαν. [...]διὸ παρὰ τοῖς Λάκῳσι τοῦθ' ὑπῆρχεν, καὶ πολλὰ διωκεῖτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. καίτοι τί διαφέρει γυναικᾶς ἄρχειν ἢ τοὺς ἄρχοντας ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἄρχεσθαι; ταῦτό γὰρ συμβαίνει.

(Aristotle. ed. W. D. Ross, *Aristotle's Politica*. Oxford, Clarendon Press. 1957.)

ἄνδρὸς δὲ καὶ γυναικὸς ἀριστοκρατικὴ φαίνεται: κατ' ἀξίαν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ περὶ ταῦτα ἂ δειτὸν ἄνδρα: ὅσα δὲ γυναικί ἀρμόζει, ἐκείνη ἀποδίδωσιν.

(ed. J. Bywater, *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford, Clarendon Press. 1894.)

καὶ ἄνδρὸς δὲ πρὸς γυναικᾶ ἡ αὐτὴ φιλία καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ: κατ' ἀρετὴν γάρ, καὶ τῶ ἀμείνωνι πλέον ἀγαθόν, καὶ τὸ ἀρμόζον ἐκάστῳ

(ed. J. Bywater, *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford, Clarendon Press. 1894.)

ἄνδρῳ δὲ καὶ γυναικί φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν: ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ὅσῳ

voler que tots els ciutadans fossin resistents, ho va aconseguir evidentment en relació als homes, però va ser negligent en allò relatiu a les dones, ja que viuen sense fre, lliurades a tota classe de llicència i mollesa. En un règim així és forçós que s'estimi la riquesa, especialment si els homes estan dominats per les dones, com a la majoria de les races combatives i bel·licoses, a excepció del celtes i alguns altres que aproven francament l'amor entre homes [...]. Per això va ser així entre els laconis, i moltes coses eren administrades per les dones a l'època de la seva hegemonia. Y ¿quina diferència hi ha entre que governin les dones i que els governants siguin governats per les dones? El resultat és el mateix

(Aristòtil, *Política* 1269b. Traducció de M. García Sánchez).

La comunitat entre marit i muller sembla ésser aristocràtica, ja que el marit governa perquè ho mereix i perquè fer-ho és propi de l'home, si bé deixa a la dona tot allò que a ella li escau fer.

(Aristòtil, *Ètica nicomachea* 1160b 30-35. Traducció de Josep Batalla).

L'amistat que hi ha entre marit i muller és la mateixa que hi ha en una aristocràcia, per tal com és una amistat basada en l'excel·lència: el qui és millor en rep més, de bé, i cadascú rep el que li correspon

(Aristòtil, *Ètica nicomachea* 1161a. Traducció de Josep Batalla).

L'amistat entre marit i muller sembla basar-se en la natura. Car, per natura, l'home és un ésser parell abans que polític, perquè la llar és

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον τοῖς ζῷοις. τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν, οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον: εὐθύς γὰρ διήρηται τὰ ἔργα, καὶ ἔστιν ἕτερα ἀνδρὸς καὶ γυναικός: ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις, εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ. εἴη δ' ἂν καὶ δι' ἀρετήν, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν: ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετή, καὶ χαίροιν ἂν τῷ τοιούτῳ. σύνδεσμος δὲ τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι: διὸ θάπτον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται:

(ed. J. Bywater, *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford, Clarendon Press. 1894)

anterior i més necessària que la ciutat, i perquè la procreació és el tret més comú entre els animals. Ara bé, en els altres animals només hi ha comunitat amb vista a la procreació, mentre que els homes no conviuen solament per procrear, sinó per satisfer les necessitats de la vida. Per això, les tasques s'han diversificat des d'un principi, i les de l'home són distintes de les de la dona. Així es complementen mútuament, contribuint cadascú amb què li és propi. Per aquest motiu, en l'amistat entre marit i muller, hi descobrim tant el que és útil com el que és plaent.

Aquesta amistat, però, es pot fonamentar també en la virtut quan tots dos són comportívols. Cadascun posseeix diferentment la virtut, i això pot complaure a ambdós. D'altra banda, sembla que els fills són un vincle que els uneix, raó per la qual els qui no en tenen se separen més fàcilment

(Aristòtil, *Ètica nicomachea* 1162a 15-25. Traducció de Josep Batalla).

Comentari:

No és que abundin les reflexions sobre la dona a la *Política* d'Aristòtil, però sempre que es fa referència a la relació del sexe femení amb allò polític és per recordar la necessitat de mantenir la subordinació de la dona respecte a l'home, així com és de perillós el que les dones puguin participar en la política, com en el cas d'Esparta. Aquesta subordinació ve marcada per la pròpia naturalesa, per la debilitat consubstancial al sexe femení, però no serà en aquesta obra on s'intenti justificar científicament el perquè d'aquesta inferioritat. A la *Política* trobem sovint l'equiparació de la dona a l'esclau o al nen per destacar la seva inferioritat per naturalesa (Aristòtil, *Política* 1252a), la seva deficient facultat deliberativa, mancada d'autoritat (ἄκυρος), que és una altra manera de dir que perquè les decisions femenines tinguin validesa han de ser ratificades per un tutor masculí (κύριος). D'aquesta manera, doncs, les dones queden excloses de l'Assemblea, institució cardinal de la vida política d'una pòlis grega.

A l'interior de l'oïkos s'establirà una distribució de rols, de gèneres, mitjançant els quals la dona trobarà en l'espai domèstic el seu lloc natural: el de l'economia, tresorejar i administrar allò que el marit ha adquirit. La finalitat del matrimoni és, doncs, la procreació i, per tant, la dona haurà també de fer-se càrrec de la nutrició, no pas de l'educació, dels fills i filles. Però sense oblidar mai

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

que una dona capaç d'administrar els seus bens amb autonomia, els seus propis bens, és antinatural.

Fins i tot, ja tractant de virtuts ètiques com el coratge, Aristòtil s'allunya de Sòcrates i de Plató que equiparaven el coratge masculí al femení. Ara es defensa que el coratge, així com la moderació, tenen diferències de grau, i així l'home sempre es mostra superior a la dona. Això no treu que la dona hagi de ser educada amb cura: perquè es comporti com li cal al seu sexe, ja que un comportament immoral de les dones posa en perill l'estabilitat de la ciutat, com les dones d'Esparta que vivien, segons Aristòtil, lliurant-se a tota classe de vicis i a la mollesa, fins i tot en aquells règims polítics com les democràcies radicals o les tiranies on les dones tenen un poder desmesurat (Aristòtil, *Política* 1313b 34-38).

Com s'ha dit, de l'anàlisi d'Aristòtil emergeix un únic individu plenament racional i, en definitiva, humà: l'home, el ciutadà. És en relació al ciutadà i a la ciutat on apareixen les crítiques d'Aristòtil al model col·lectivista o comunitarista de Plató. Per Aristòtil el model de la *República* de Plató impedeix l'exercici de dues virtuts cardinals de la moral aristocràtica: la moderació en les relacions amb les dones i la llibertat. No oblidem que per al filòsof l'aristocràcia és el règim polític ideal i per Aristòtil Plató no va saber veure que el que fa que una ciutat sigui bona és quan es recolza en els pilars de la família i la propietat, i és així com s'eviten les tensions entre els ciutadans, la temuda sedició (στάσις).

Bibliografia:

Aristòtil, *Ètica nicomaquea*. Text revisat i traducció de Josep Batalla, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1995.

Aristòtil, *Història dels animals*. Text revisat i traducció de Juli Pallí i Bonet, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1996.

Aristóteles, *Política*. Traducción y notas de Manuela García Valdés, Madrid, Editorial Gredos, 1994.

Aristóteles, *Generación de los animales*. Traducción y notas de E. Sánchez, Madrid, Editorial Gredos, 1994.

Salvador Mas i Ángeles Jiménez Perona, "Observaciones sobre la relación entre ciudadanía y patriarcado en Aristóteles", a Eulalia Pérez Sedeño (coord.), *Conceptualización de lo femenino en la filosofía antigua*, Madrid, Siglo XXI Editores, 1994, pp. 79-89.

María Luisa Fernández Femenías, "Mujer y jerarquía sexual en Aristóteles: un <<salto>> necesario", a Eulalia Pérez Sedeño (coord.), *Conceptualización de lo femenino en la filosofía antigua*, Madrid, Siglo XXI Editores, 1994, pp. 65-77.

Mujeres, Dones, Emakumeak, Mulleres de Grecia y Roma

Silvia Campese i Silvia Gastaldi, *La donna e i filosofi: archeologia di un'immagine culturale. Testi di Platone, Aristotele, Presocratici*, Bolònia, Zanichelli Editore, 1981, pp. 52-68 i 71-82.

Silvia Campese, Paola Manuli i Giulia Sissa, *Madre materia. Sociologia e biologia della donna greca*, Torí, Boringhieri, 1983.

Lesley Ann Dean-Jones, *Women's Bodies in Classical Greek Science*, Oxford, Clarendon Press, 1994.

Suzanne Saïd, "Femini, femme et femelle dans les grands trates biologiques d'Aristote", a E. Lévy (ed.), *Actes des colloques de Strasboug* (mai 1980 et mars 1981), vol. II, *La femme dans les sociétés antiques*, Estrasburg, 1983, pp. 93-123.

G. E. R. Lloyd, *Folklore and Ideology. Studies in the Life Sciencies in Ancient Greece*, Camdridge U. P., 1983.